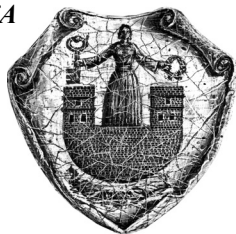

НАДОЛЬСЬКА
Валентина

МУЗЕЙ КНИГИ
М. ЛУЦЬКА:
СТВОРЕННЯ
ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

м. Луцьк

Однією з профільних груп музеїв, яка розкриває суспільно-історичне значення книги як явища духовної та матеріальної культури, засобу комунікації, є музеї книги. З найдавніших часів книги були об'єктом збирання та колекціонування. Одними з перших відомих колекцій були саме книжкові – бібліотеки. В Україні великі бібліотеки були сформовані у Софії Київській (XI ст.), Києво-Печерському монастирі (XII ст.), при церковних братствах (XV–XVII ст.), у Київській Могилянській академії, Львівському університеті та ін. Довгий час книги збиралися як джерело інформації, згодом – також з метою зберегти книгу як витвір книгодрукування й образотворчого мистецтва, явище культури. З другої половини XVIII ст. частина книжкових колекцій була перетворена на державні бібліотеки, інша – увійшла до музейних фондів.

У другій половині XIX ст. в Європі з'явилися музеї книги (Музей Плантена-Моретюса, Антверпен, 1876 р.; Німецький музей книги і писемності, Лейпциг 1885 р.; Гутенберзький музей, Майнц, 1900 р.), які з подальшим чисельним зростанням утворили окрему профільну групу. Головна мета музеїв книги – збереження, дослідження та популяризація пам'яток книжкової культури, висвітлення за допомогою експозиції історії книги та розвитку книжкової справи.

Перший в Україні Музей книги і друкарства був створений в Києві у 1972 р. Своє місце у мережі вітчизняних музеїв книг посіла й установа, відкрита в м. Луцьку у 2005 р.

Книга є духовним заповітом одного покоління іншому, твором мистецтва та поліграфічною продукцією. У ній все підпорядковано одній меті – глибоко відтворити зміст, ідею твору, створити цілісне образне враження, та надати естетичну насолоду. Книжка,

як пам'ятка, є результатом людської діяльності, який представляє культуру й історію певної епохи, унікальним історичним джерелом та документом.

Створення музеїв книги є однією із форм збереження книжок, що становлять значний інтерес для світової та вітчизняної історії і культури. Широкий доступ до оригіналів може здійснюватися лише через систему експонування. Створення в країні найширшої мережі музейних та виставкових історико-книжкових експозицій поряд з експонуванням книги в музеях інших профілів є однією з обов'язкових умов ефективного використання єдиного книжкового фонду.

На початок 2000-х рр. стародруки зберігалися у різних установах Волинської області. Чимало їх було зосереджено у фондах Волинського краєзнавчого музею, Державного архіву Волинської області, Волинської духовної семінарії Київського патріархату, Державного історико-культурного заповідника у м. Луцьку (далі – ДІКЗ у м. Луцьку), Любомльського краєзнавчого музею, Маневицького народного краєзнавчого музею, Володимир-Волинського історичного музею, Наукового товариства імені митрополита Полікарпа. Фонди музеїв краю почали комплектуватися стародруками переважно в 1950–1980-ті рр. за рахунок передання, закупівлі книжок, дарунків, випадкових знахідок [6, с. 5].

У ДІКЗ у м. Луцьку основи музейної книжкової колекції були закладені за ініціативи та при безпосередній участі працівників установи, краєзнавців і музейників Волині – Т. В. Рабана, В. П. Окунович (Буднікової), С. Н. Крейніна. Великий внесок у формування та дослідження книжкової колекції зробив Сергій Наумович Крейнін – науковий співробітник ДІКЗ у м. Луцьку. Упродовж 1982–1998 рр. дослідник працював у відділі давньої історії Волинського краєзнавчого музею, з 2000 р. – науковим співробітником ДІКЗ у м. Луцьку. Упродовж своєї наукової діяльності займався дослідженням інкунабул і стародруків.

Значно збагатили фонди заповідника стародруками колекція архієпископа Рівненського та Острозького Варфоломія. У червні 2003 р. архієпископ Варфоломій подарував місту Луцьку 270 ек-

землярів книг XVII–XIX ст., у тому числі 132 стародруки. Книги були передані у ДІКЗ у м. Луцьку. 17 червня 2003 р. складено і затверджено Акт № 17/06 прийому колекції стародруків кириличного та латинського друку, подарованої архієпископом Варфоломієм місту Луцьку на постійне зберігання. Акт підписаний старшим науковим співробітником заповідника В. П. Будніковою та начальником управління зовнішньо-економічних зв'язків Луцької міської ради В. Р. Поліщуком. Додаток до акту вмістив перелік усіх подарованих книжок [1].

Серед подарованих стародруків слід відзначити київські лаврські видання великого Требника Петра Могили 1646 р., «Вінця Христова» Антонія Радивилівського 1688 р., першої третини Четій-Міней Дмитрія Ростовського 1689 р., Псалтиря з толкуванням 1728 р., московського видання Службника 1646 р., почаївські випуски Службника 1735 р., Біблії 1798 р., 5-го видання Богогласника 1805 р., супрасльських Службників 1740, 1757 рр., Октоїх 1757 р., що вийшов із друкарні чернігівського Свято-Троїцького Ільїнського монастиря і став першим чернігівським виданням у волинських книжкових колекціях. Старообрядницька література поповнилася Зонарем 1810-х рр. янівської друкарні Костянтина Количева. Прикметною особливістю московського випуску 1691 р. Мінеї службової на червень є вкладний запис до Почаївської Успенської Лаври від імені генерального осавула війська Запорізького Івана Ломаковського – вірного соратника гетьмана Івана Мазепи [4].

Саме подарована архієпископом Варфоломієм книгозбірка і стала потужним поштовхом для створення Музею книги у м. Луцьку. Адже унікальна колекція не могла просто зберігатися у фондах історико-культурного заповідника, хоча б частину книжок потрібно було експонувати.

Упродовж 2003–2005 рр. тривала робота зі створення тематико-експозиційного плану експозиції, створювався проект архітектурно-художнього її оформлення, виготовлялися технічні креслення музейного обладнання, було підготовлено високохудожні макети окремих експонатів; здійснювалася реставрація призначеної для

музею будівлі (кошти на ремонт виділено із міського бюджету). Створення музейної експозиції виявилось справою складною, адже аналогів було дуже мало. На той час в Україні діяло лише три повнопрофільні музейні експозиції з історії книги – Музей книги і друкарства в Києві, Музей мистецтва давньої української книги у Львові та Музей книги та друкарства в Острозі.

В основу концепції Музею книги лягла ідея різнобічного показу книги як невід’ємної складової історико-культурного процесу, як явища, що одночасно входить в інтелектуальну, матеріальну та художню сфери діяльності людини. Тематико-експозиційний план Музею був розроблений тогочасним заступником директора ДІКЗ у м. Луцьку з наукової роботи В. П. Будніковою [2]. Готуючи експозицію музею, В. П. Буднікова пішла шляхом відтворення цілісного образу історії книги, реконструюючи конкретні етапи її еволюції – від рукописної моделі до зародження книгодрукування й розвитку західноєвропейської та слов’янської книги. Книга, як відомо, дуже невдячний з точки зору експонування предмет. З уваги на однотипність книг за формою, часто і за розміром, в експозицію були уведений предмети, пов’язані з книгою: модель друкарського верстака, модель пресу для притискання паперу, чорнильниці, підсвічники тощо, сформовані цілі комплекси речей, світлин, документів, пов’язаних з історією книги.

У другій половині 2005 р. тривали монтажні роботи. Прийняте рішення представити в експозиції оригінальні стародруки, а не заміняти їх копіями. В експозиції було розміщено 164 книжки. До фондів передано 106 видань (серед них книжки із пошкодженнями, а також книги, надруковані після 1825 р.).

Відкриття Музею книги було приурочене до 920-річчя Луцька. Адже частково в експозиції показана історія обласного центру. Наприклад, в одній з книг, яку називають кодексом Гертруди, є малюнок Ярополка Ізяславовича, з яким пов’язана перша згадка про Луцьк. Окремі сторінки з історії обласного центру постають з інших книжок [3].

Урочисте відкриття Музею книги відбулося у вересні 2005 року. Музей розмістився у найбільш відвідуваному туристами місці – на

території Луцького замку, у невеликому ампірному будинку з колонами – колишній повітовій скарбниці військового відомства, збудований на місці садиби владика у 1807 р. (протягом ХІХ–ХХ ст. у цьому приміщенні розміщувались різні міські установи).

Основна частина експозиції, що складається майже виключно з оригінальних експонатів, передусім книжок, ілюструє історію східнослов'янського книгодрукування «стародрукового» періоду на прикладі його найбільших видавничих центрів.

Серед історично створеного різноманіття українських друкарень оригінальні експонати музею демонструють найбільш відомі з них, що внесли вагомий внесок у розвиток вітчизняного книгодрукування. До таких видавничих центрів належить друкарня Львівського Успенського братства – перше постійно діюче видавництво України, створене для потреб церкви і освіти. Тема луцького кириличного книгодрукування подана в огляді діяльності «мандрівної» друкарні Павла Домжив Лютковича Телиці і Луцького Хрестовоздвиженського братства [5, с. 206].

Великий розділ експозиції утворює група музейних предметів, що ілюструють видавничу практику Києво-Печерської Лаври. Чи не найбільшою кількістю експонатів представлена друкарня Почаївського монастиря чину св. Василя Великого. До видань Чернігівської друкарні відноситься єдиний примірник «Октоїха» 1757 р. В експозиції також розміщені видання відомої західноукраїнської друкарні Святоуспенського Унівського монастиря в Галичині (нині с. Межигір'я Золочівського р-ну Львівської обл.). Загалом в експозиції представлено продукцію шести друкарень.

У Музеї книги демонструється кілька книжок зарубіжного друку. Серед них – «Біблія» 1714 р. (Нюрнберг), «Збирання колосків. Збірка моральних роздумів про катедру» 1768 р. (Відень, Друкарня Йозефа Вольфа), «Часослов» 1745 р. (Вроцлав, Академічна друкарня колегіуму єзуїтів) та ін. Цікавою для відвідувачів є колекція книг-мініатюр, перші друквані ноти та колекція середньовічних гравюр.

Книга постає в Музеї у різних формах: як документ, що зберігає знання, як об'єкт творіння письменника, як звичайна річ у шафі,

як пам'ятка матеріальної культури, як твір людської думки. Розкриваючи загальнокультурну цінність книги, музейна експозиція дозволяє реконструювати історичне середовище певного періоду розвитку суспільства, особливості духовного і матеріального життя окремих людей і груп.

Збірка музею продовжує поповнюватися цінними виданнями. Основним шляхом надходжень залишається дарування. У 2012 р. Музей отримав дарунок владика Варфоломія – унікальне факсимільне видання Пересопницького Євангелія, яке є національною святинею українського народу [7]. Перевидання факсимільної копії Пересопницького Євангелія було здійснено 2012 р. Ужгородською українською богословською академією імені святих Кирила і Мефодія та Карпатським університетом імені Августина Волошина.

14 листопада 2012 р. Митрополитом Луцьким і Волинським Ніфонтом для Музею книги було передано факсимільне видання Луцького Євангелія (середина XIV ст.), яке було видане за його особистого сприяння у 2011 році. Луцьке Євангеліє належить до 128 найбільш унікальних рукописних книг України [8].

Станом на 2023 р. у Музеї зберігається 275 книжок, серед них найдавніша – «Мінея святкова», видана у 1632 р. Львівським Успенським братством. Західно-українська спілка музеїв безоплатно надала у користування ДІКЗ у м. Луцьку сканер, на якому розпочато процес оцифрування музейних предметів. Планується їх представлення у відкритому доступі в Інтернеті [9].

У Музеї ведеться робота з вивчення пам'яток писемності та книжкової культури. У 2015 р. співробітниками ДІКЗ у м. Луцьку за підтримки управління культури Волинської обласної державної адміністрації було надруковано «Каталог видань кирилицького друку в установах Волині (1600–1825 рр.)», до якого увійшли й книги музейної збірки. Каталог – це зведений систематизований опис видань кириличного друку, що знаходяться в державних та громадських установах (музеях, архівах, товариствах, навчальних закладах) Волині [4].

Робота Музею зі збереження книг пов'язана в сучасних умовах здебільшого із увічненням імен, подій та різноманітною культур-

ною діяльністю, до якої відносяться краєзнавчий, історико-культурний, виховний, освітній, науково-дослідний, комунікативний напрями.

Музей книги відвідують практично всі, хто оглядає старожитності Луцька: туристи, історики, краєзнавці, школярі та студенти. Він є гарним місцем для взаємодії з книжкою. Музей створює широкі можливості для неформальної освіти, і саме навчальні заклади – школи, коледжі, заклади вищої освіти, використовують їх в першу чергу. Демонструючи видання різних періодів, справжні шедеври книжкового мистецтва, екземпляри, що мають меморіальне значення, Музей тим самим сприяє розвитку ціннісного ставлення до книжки. Збільшення кількості відвідувачів Музею пов'язане із зростанням популярності культурного туризму.

Бурхливий розвиток інформаційних технологій, впровадження електронних ресурсів та виникнення безлічі різних засобів комунікації призвело до того, що книга як форма подання інформації, як спосіб запам'ятовування поступається місцем іншим інформаційним ресурсам. На зміну приходять інші форми збереження знання, в яких історична пам'ять як зв'язок часу і простору, як сукупність усього, що зібрано людством, вже менш помітна та менш відчутна. Вони орієнтовані на миттєвість та швидкоплинність інформації. Інтернет та інші інформаційні ресурси позбавлені цілісності охоплення подій, оскільки інформація в них розбита на невеликі тексти. Звідси прагнення Музеїв книги зберегти книжки як матеріальні об'єкти культури та створити музейні експозиції, які б продовжили їхнє життя.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА:

1. Акт № 17/06 прийому предметів на постійне збереження від 16.06.2003 р. *Науковий архів Державного історико-культурного заповідника у м. Луцьку.*
2. Буднікова В. П. Тематико-експозиційний план Музею книги у Луцькому замку. 2005. *Науковий архів Державного історико-культурного заповідника у м. Луцьку.*
3. Зубчук К. Тут буде Музей книги. *Волинь.* URL: <https://www.volyn.com.ua/news/12721-tut-bude-muzey-knigi.html> (дата звернення: 13.04.2024).
4. Каталог видань кириличного друку в установах Волині (1600–1825). вид. 2ге, доп. Луцьк, 2015. 356 с.

5. Крейнін С. Н. Музей книги у Луцьку. *Старий Луцьк*. Науково-інформаційний збірник. Луцьк, 2015. Вип. 11. С. 204–211.

6. Крейнін С. Н., Огнева О. Д. Каталог видань кириличного друку в установах Волині (1600–1825). Луцьк: Надстир'я, 2001. 132 с.

7. Луцький Музей книги збагатився факсимільною копією Пересопницького Євангелія. URL: https://volyn-museum.com.ua/news/novi_nadkhodzhennja_do_muzeju_knigi/2013-03-08-681 (дата звернення: 13.04.2024).

8. Музей книги отримав факсимільне видання Луцького євангелія. *Волинські новини*. 14 листопада 2012 р. URL: https://www.volynnews.com/news/city/muzeu_knyhy_otrymav_faksymilne_vydannya_lutskoho_ievanheliya_foto/ (дата звернення: 11.04.2024).

9. Парай О. У Луцьку почали оцифровувати стародруки з колекції Музею книги. *Суспільне Луцьк*. 13 листопада 2023 р. URL: <https://suspilne.media/lutsk/614147-u-lucku-pocali-ocifrovuvati-starodruki-z-kolekcii-muzeu-knigi/> (дата звернення: 10.04.2024).

